

Egyed Péter felvétele

NEM ÜZLET

Amikor elindult a Kalligram Kiadónál a Kosztolányi Kritikai Kiadás, az egyik sorozatszerkesztővel, Szegedy-Maszák Mihállyal interjút készített Urfi Péter a Magyar Narancsban (a beszélgetés a 2011/5-ös számban jelent meg). Az ezt a vállalkozást megalapozó kutatás akkor már évek óta tartott, a vége pedig nehezen volt belátható: anynyit nyilvánvalóvá tett Szegedy-Maszák, elmondta nekünk, a munkatársainak is sokszor, hogy a befejezésnél, akár elhisszük ezt, akár nem, ő már egészen biztosan nem lesz jelen. A sorozat jelenleg 11 kötetet tud felmutatni, a jövője pedig bizonytalan, talán még inkább, mint hat évvel ezelőtt. Nem a kiadói elszánás tűnt el, a könyvek mögött álló kutatócsoportok sorsa vált kérdésessé: egy kritikai kiadás pedig nem egyszerűen szövegek közreadását jelenti, még akkor is sokkal többet nyújt jól ismert szövegek jegyzetekkel ellátott verziójánál, ha nem a hagyatékból váratlanul előkerült, sosem látott műveket tesz olvashatóvá. A jelentősége azonban még a szakmabeliek számára sem egyértelmű. Veres András, a kritikai kiadás másik sorozatszerkesztője (a harmadik Dobos István) így fogalmazott *A József Attila és Kosztolányi Dezső kritikai kiadások újdonságairól* című tanulmányában, a *Literatura* című irodalomtudományi szakfolyóirat 2011/3-as számában (vagyis körülbelül ugyanakkor, amikor a nagyközönségnek szánt Szegedy-Maszák-interjú készült):

Az új keletű előítéletességet példázta az a kolléga, aki a Kosztolányi-sorozat első két kötetének megjelenése után azt nyilatkozta, hogy az anyagi forrásokat inkább a művek eredeti értelmezésének növelésére kellene fordítani, mint a kétségtelenül fontos, de mégiscsak másodközlésnek számító szövegkritikai kiadásra. Már ez a fajta szembeállítás sem mondható magától értetődőnek, hiszen a kritikai kiadás szövegközlése eleve szoros olvasást, azaz igen alapos értelmezést igényel, amely sokszor *eredeti felismerésekhez is vezet*.

Természetesen egy kritikai kiadás, amelynek egyes kötetei nem pusztán az egyes szövegváltozatokkal és a fellelhető kéziratokkal ismertetik meg a szakmát és a szélesebb olvasóközönséget, de tájékoztatnak a művek keletkezéstörténetéről, egykori és később fogadtatásukról, akár még különféle fordításairól és adaptációikról is, mégiscsak a könyvpiacra kerül, és így az olvasók kegyeiért kell küzdenie. Pontosan tisztában volt ezzel, vagyis a kiadó áldozat- és kockázatvállalásával Szegedy-Maszák Mihály is, hiszen Urfi Péter az elkövetkezendőket firtató kérdésére ezt válaszolta:

Megjelentetésük részben anyagi kérdés, hiszen ez a Kalligram Kiadótól áldozat, nekik ez nem üzlet.

Meglepő lehet talán, hogy a szellem, a tudomány, a (szépirodalmi, irodalomtudományos, zenei, képzőművészeti) műveltség pótolhatatlan képviselője üzletről beszélt a kritikai kiadás kapcsán: világosan látta azonban Szegedy-Maszák, még ha nem is volt ettől a belátástól lelkes, hogy az irodalom és a piac, a könyv és a pénz egymástól elválaszthatatlan. Hiszen olyan korszakkal foglalkozott hosszú évtizedeken át, amelyben az írók, köztük Kosztolányi, ki voltak téve a lapok és a kiadók meg az olvasók elvárásainak, illetve nem tudták elkerülni a siker kergetésének buktatóit, és függetleníteni magukat a pénz hajszolásának az életművüket is alakító hatásaitól. És tudta azt is Szegedy-Maszák Mihály, hogy ő maga, legalábbis élete utolsó harmadában, egy ehhez hasonló korszakban él: ezért mondta a Katona József Színház színpadán, mint az Aegon-díjat Péterfy Gergely *Kitömött barbár* című, 2014-ben megjelent könyvének odaítélő szakmai zsűri elnöke, általános derűtlenséget keltve, hogy azért is örül a díjnak, mert a regény szakmai és pénzben is mérhető sikere ellensúlyozza majd azt veszteséget, amelyet az ő életműsorozata „termel” a Kalligramnak. A laudációjában pedig (amely Péterfy Gergely honlapján elolvasható), hogy az ő szavát használjam, a „parlagiság” eluralkodásáról beszélt, és arról, mi mindent kell megtennie a szellem emberének – a pénzért:

Kénytelen arra a következtetésre jutni [mármint Kazinczy – Sz. Zs.], hogy számára a tudás története veszteségtörténet. Élete végén már az új magyar nemzedék is ellene fordul, s ő pénzkeresés végett kénytelen olyan munkát is magyarra fordítani, mely szöges ellentétben áll ifjúkori eszméivel. A föllázadt parasztoktól – akik őt okolják a kolera terjedéséért – csak a halál menti meg.

Azért is emelhetette ki a megélhetésért kötött elkeserítő kompromisszumokat rövid méltatásában, mert a *Kitömött barbár* olyan könyvnek látta, amellyel a kiadó nem követett el megalkuvást, nem áldozta fel az értéket a sikerért. Olyan regénynek tartotta tehát, amely „a szélesebb közönség tetszését is kiváltja, de vájtfüllű olvasó igényeit is kielégíti”. Persze, egy kritikai kiadás sokkal nehezebb helyzetben van, mint egy kortárs regény, nem tehet engedelményeket annak érdekében, hogy az egyes darabjait többen vásárolják meg: nem válhat arra, hogy szenzációkat és botrányokat mutasson fel, esetleg annak árán is, hogy kétes hitelű szövegeket sorol be egy szerzői életműbe. (Kosztolányi esetében az antiszemita, szélsőjobboldali szövegeket közlő Pardon rovat közreadása jelenti a legnagyobb kockázatot, miközben kétségtelenül ez lehetne a legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó kötet egyúttal: ez a nyilvánosság azonban nem feltétlenül tenne jót sem Kosztolányinak, sem a Kosztolányi-értésnek. Persze, ha minden kétséget kizáróan kiderülne, hogy ezeknek a szövegeknek helyük van egy kritikai kiadásban, akkor, bármennyire fájdalmas, vállalni kellene a felfokozott érdeklődést is.) A kritikai kiadás úgy teszi próbára egy kiadó teherbírását, úgy jelzi talán legpontosabban az értékek melletti elkötelezettségét, hogy azt mutatja meg: a szerző fejtől az olvasó kezéig hány „idegen” avatkozhat bele egy szöveg alakulásába. Már az alkotó életében a legkülönbözőbb „beavatkozók” kell számolnunk: lehet ilyen az író barátja, aki véleményt mond a készülő kéziratról, de a szerkesztője is, aki beleszólhat a mondatokba, a szerkezetbe, de akár a címbe vagy a műfaj-meghatározásba is. Ahogy a piaccal is számoló irodalmi korszakokban a könyv eladhatósága miatt a cím, a borító, a fülszöveg, a reklám (és a kampány során használt „címkék”, szlogenek) többnyire ugyancsak nem szerzői, hanem kiadói döntések nyomán alakulnak ki.

Hiszen az irodalmi élet, ha ebbe azok ritkán is gondolnak bele, akik a könyvekre kíváncsiak (és mennyire hálásnak kell lennünk azért, hogy ilyen emberek, hívjuk őket egyszerűen olvasóknak, léteznek még), messze nem pusztán az írók közösségét jelenti: ott vannak mellettük a kritikusok, az irodalomtörténészek, akiknek a könyvek és az olvasó közti út „járhatóvá tételén” kellene munkálkodniuk, meg mindazok, akik egy-egy könyvön dolgoznak, és általában csaknem teljesen láthatatlanok. Esterházy Péter tavalyi (most már biztosan tudjuk, utolsó) könyvheti megnyitójában éppen őket hozta ki a fényre:

Mennyi munka van egy könyv mögött! Gépírók, korrektorok, tördelők, grafikusok, szerkesztők, főszerkesztők, kiadóvezetők, hol névtelen, hol nevesíthető, de mindenképp áldozatos munkája. Ritkán gondolunk rájuk a hétköznapiakban, legyen ez hangsúlyosan az ő ünnepük is.

Esterházy számára nem volt kérdés, hogy az írótól az olvasóig kacskaringós út vezet, és sokan kellene ahhoz, hogy egy-egy ötlet vagy könyv ne akadjon el „útközben” – ahogy Szegedy-Maszák Mihályban sem merült föl az, hogy egy irodalomtörténésznek ne lenne kötelessége olvasni a kortársait, szóban és írásban megnyilatkozni róluk. Hiszen az érték az ő számára nem pusztán a klasszikusokat jelentette: így vitte hosszú éveken keresztül főszerkesztőként a jelen és a félmúlt szerzőinek munkásságát értelmező *Tegnap és Ma* sorozatot, állt oda Barnás Ferenc, Grendel Lajos vagy Esterházy Péter mellé, és figyelmeztetett utolsó kötetében (*Jelen a múltban, múlt a jelenben*, Kalligram, 2016), talán egész munkássága legszemélyesebb szövegében (*Értelmiségi csoportosulások kísérletei a magyar kultúra átalakítására a XX. század utolsó harmadában*) arra, hogy a szellemi és a politikai értékrend milyen távolra került egymástól:

Ha Esterházy Pétert 65. születésnapján a magyarországi szlovák nagykövet hívja meg ebédre, és köszöntésére aznap este a budapesti Szlovák Intézetben kerül sor, akkor ebből azt lehet sejteni, hogy a politikai vezetők nincsenek tisztában a szellemi értékekkel.

Arra kitérni talán méltatlannak is érezte volna Szegedy-Maszák, mi minden bújhat meg a „nincsenek tisztában” fordulat mögött: annyi mindenesetre biztos, és számomra ezúttal ez a legfontosabb, hogy az irodalmi élet egyes szereplői, a szerzők, a kiadók munkatársai, az irodalomtörténészek, a kritikusok ugyanabban a játszmában vesznek részt. Hiszen a szövegkiadások csakúgy alakítják az egy-egy klasszikusról kialakult képünket, ahogy egyes monográfiák vagy tanulmányokban megfogalmazott értelmezések, de mindezek keveset érnek akkor, ha valamely jelentős, véleményformáló kortárs szépíró nem áll az adott szerző mellé műveivel, legyenek azok akár szépirodalmi alkotások, akár esszék, tanulmányok. Jól példázza ezt a Móricz-értés, amelynek átfomálódásához az utóbbi években megjelent naplókiadások ugyanúgy kellettek, mint azok a kortárs szövegek (többek közt Nadas Péter, Oravecz Imre, Grecsó Krisztián regényei), amelyek újraolvasták Móriczot, ahogy a Móricz-értelmezést átalakítani kívánó munkák is. (Utóbbiak közül több is a Kalligramnál jelent meg, így az én két kötetem – *A továbbélő Móricz*, *Móricz Zsigmond* – 2008-ban és 2013-ban, illetve Benyovszky Krisztián *Fosztogatás* című könyve 2010-ben.) Esterházy Péter, aki egymaga rengeteget tett egyes elődjei újraértéséért, a *Hasnyálmirigynapló* tanúsága szerint 2015 szeptemberében a Kosztolányi Kritikai Kiadás egyik első kötetét vette elő:

Munka címén egy Kosztolányi-kötetet lapozok, „most elmondom, mint veszttem el”, betegségének és halálának dokumentumai, Kalligram. Akkor is lenyűgöző kötet, ha makkegészséges vagy.

Esterházy ekkor már, tudta ő is, tudjuk mi is, nem volt makkegészséges („Ez a makk, ez a makk, tudni kéne róla valamit.”): ahhoz a kötethez nyúlt, amely a nagybeteg Kosztolányit mutatja meg az olvasónak. Azt a szerzőt, aki akár teljesen láthatatlan maradhatott volna, ha nincs szándék rá, hogy ezeket a betegen írt feljegyzéseket kötetbe rendezzék, miként Arany Zsuzsanna tette, és nincs kiadó, amely mindezt megjelenteti: hiszen ezek az írások nem az egykorú olvasónak készültek. Esterházy számára, a *Hasnyálmirigynapló*ban mindenképp, ez a kötet egy kortársa Kosztolányi-értelmezésével kapcsolódott össze. Tandori Dezsőt idézte föl:

Kosztolányi nélkül ne akarjunk szellemi életet élni. Még ha jött is annyiféle szellem háromnegyed század során. De ment is. Kosztolányi maradt.

A mostanra már németül is megjelent *Hasnyálmirigynapló* egészen messzire viszi el a Kalligram és a Kosztolányi Kritikai Kiadás hírét – de legalább ennyire fontos, hogy a magyar olvasók figyelmét felhívja a vállalkozásra. Hiába van igaza Tandorinak abban, hogy „Kosztolányi maradt”, éppen az író népszerűsége miatt gondolhatják sokan, hogy aligha lehet róla újat mondani. A kritikai kiadás azonban látványos botrányok és szenzációk nélkül is cáfolhatja ezt a vélekedést, hozzájárulhat az életmű hangsúlyainak átrendezéséhez – és sok egyéb, mondhatnám, járulékos következménye lehet. Ha, például, a Kosztolányi-írások változatait, sajtómegjelenéseit számba vesszük, jobban látjuk a korabeli sajtóviszonyokat, különösen az 1920 előtti időszak szinte átláthatatlannak tűnő dzsungelét. Kiderül, többek közt, mennyi napilap volt az erdélyi sajtóban, vagy az, hogy az egyes lapok olvasóközönsége egész egyszerűen nem ért össze: ezért volt lehetséges, hogy egy-egy Kosztolányi-novella gyors egymásutánban jelenjék meg a Bácskában, valamilyen budapesti és vidéki lapban, illetve Erdélyben is, ráadásul olyan módon, hogy többször megkapta az „eredeti tárca” címkét. De felfedezhetjük azt is, hogy a korai novellák sokkal hosszabb életet éltek Kosztolányi átalakító buzgalmának kitéve, mint a pálya utolsó szakaszára tehető Esti-szövegek. Éppen ezért többet is változtak, hiszen Kosztolányi mintha olyan alkut kötött volna fiatal önmagával, mint Esti Kornél az elbeszélővel:

– De a mi stílusunk homlokegyenest ellenkezik. Te újabban a nyugalmat, az egyszerűséget kedveled. Klasszikusok a példaképeid. Kevés dísz, kevés szó. Az én stílusom ellenben még mindig nyugtalan, kócos, zsúfolt, cifra, regényes. Javíthatatlan romantikus maradtam. Sok jelző, sok hasonlat. Ezt nem engedem elsikkasztatni. / – Tudod mit? – nyugtattam meg. – Itt is felezünk. Amit mondasz, fölveszem gyorsírásban. Aztán majd törlök. / – Milyen kulcs szerint? / – Tíz hasonlatodból marad öt. / – Száz jelzőből pedig ötven – tette hozzá Kornél. – Helyes.

Vagyis amikor Kosztolányi újra és újra elővette a saját műveit, elkezdte irtani a sokszoros jelzős szerkezeteket, jelentősen húzott a szövegeiből. A húszas évektől kezdve pedig a magyarítási buzgalma elérte azokat a novelláit, amelyeket abban az időszakban is újraközölt: így lett a *melankolikusból méla* (a *Szeretek* című novella egyes változataiban), a *szenzitívából érzélgős* (a *Két öreg úr* vagy *Öregurak* két verziójában), de arra is van példa, hogy a cím változott meg: így lett az először *Appendicitis* címmel közreadott novellából *Vakbélgyulladás*. A novellák között különös értéksorrendet is felállít az újraközlések száma: Kosztolányi ítéletet is mondott azokról a műveiről, amelyeket kevesebb alkalommal közölt újra, így voltaképpen az általa gyengébbnek tartott, kevesebb helyen módosított szövegeivel van könnyebb dolgunk. Persze, ezt a rengeteg újraközlést, kár lenne ezt tagadni, elsősorban üzleti okok magyarázták, hogy ilyen egyszerűen fogalmazzak, a honorárium maximalizálásának vágya: hogy aztán éppen ez a sok szövegváltozat, egy-egy írás gazdaságos felhasználása tegye a kritikai kiadást annyira gazdaságtalanná. Hiszen ennek köszönhetően lett akkora vállalás a forrásgyűjtés, vagyis annak feltérképezése, hol, mikor jelentek meg Kosztolányi egyes szövegei a sajtóban (ezt a munkát egész csapat végzi évek óta, Arany Zsuzsanna, majd Dobás Kata irányításával), emiatt olyan bonyolult a sajtó alá rendezők munkája, ha a szövegleszámazást akarják feltárni, kiválogatni a szöveggkritikailag releváns közléseket, felrajzolni, melyik verzió melyikkel hozható összefüggésbe, és emiatt olyan összetett feladat ezeknek a köteteknek a tördelése. (Ez utóbbit Hollós János végzi el, nagy türelemmel mind Kosztolányi, mind a kutatói iránt.)

Nem egyszerűen üzletileg értelmezhetetlennek, de egyenesen örületnek tűnhetnek tehát a Kalligram Kiadó egyes vállalkozásai: nemcsak a Kosztolányi-, de a Krúdy-sorozata is. Amikor ez utóbbi elindult, pontosabban az olvasók számára láthatóvá vált (hiszen ezúttal is hosszasan elözte meg az első megjelent kötetet), azaz 2007-ben, a két akkori sorozatszerkesztő, Bezeczký Gábor és Kelecsényi László, illetve a kiadót képviselő Mészáros Sándor részvételével beszélgetés zajlott le a Petőfi Irodalmi Múzeumban. Erről az eseményről írt helyszíni tudósítást Kiricsi Zoltán (a prae.hu számára), nemes egyszerűséggel örültnék nevezve a három résztvevőt:

Kezdjük ott, hogy cirka tíz évvel ezelőtt egy messzi-messzi galaxisban néhány irodalmár megőrült. Fogták magukat és megőrültek, aztán összeültek egyeztetni, és kisült, hogy mindannyiuk súlyos rögeszméje, hogy Krúdyt ki kell adni teljesben. Krúdy összeszt akartak. Hála a hazai lélekgyógyászat hiányosságainak, nem sikerült őket ki-gyógyítani, talán meg sem próbálták a kezelést, a kecskeszakállas doktorok lemondóan legyintettek: reménytelenek.

Azóta közel harminc kötet megjelent már, az örület mértékét pedig egyetlen adattal jelezném: miközben az 1878 és 1933 között élt Krúdyt, azt hiszem, tíz-tizen huszadik századi írónak neveznék, az elbeszéléseiből megjelent kilencedik (!) kötet az 1900-1901-ben megjelent rövidprózai írásait tartalmazza, vagyis nyolc, nem is vékony könyv kellett ahhoz, hogy a sorozat kikerüljön a 19. századból. Igaz, Krúdy 14 éves kora óta publikált szövegeket, és kutatóinak számításai szerint átlagosan 16 oldalt írt meg naponta – vagyis talán nem kevésbé volt örült, mint a kiadására vállalkozók. Hogy ez az egyszerű számadat mennyiben módosíthatja a Krúdy-képünket, az is kiderül Kiricsi Zoltán tudósításából:

És ehhez tegyük hozzá, hogy a közvélekedésben az tapadt meg makacsul, hogy Gyula bátyánk „egyéb jellegű elfoglaltsága” jórészt az elkötelezett piálás volt óbudai, meg egyéb kiskocsmák kockás abrosza mellett, fölött, alatt. Szóval vagy nagyon bírta a szeszt, vagy egy újabb legenda mehet a legendák szemétkosarába: „a romantikus tabáni bohém” Krúdy mítosza.

A Kalligram Kiadó honlapján is olvasható, hogy a korábban megkezdett Krúdy-sorozatok, két ilyen volt, torzóban maradtak – tudjuk azt is, hogy Magyarországon a kritikai kiadások sorsa ugyancsak szorongásra adhat okot, legalábbis a befejezettséget, a teljességet kedvelők számára. Persze, ebben hibásak az írók maguk is, akik ontják magukból a szövegeket, termelik a változatokat, szanaszét hagyják a kézírataikat – az a tény azonban, hogy nincs még teljes kritikai kiadásunk sem József Attila, sem Ady, sem Babits életművéből, legalábbis arra figyelmeztet, nagyon drukkoljunk a Kalligram Kiadónak, hogy kitarson az örülete mellett. Szegedy-Maszák Mihály még azt hangoztatta, hogy Kosztolányi örökségének értő feltárása a kötelességünk, többek közt amiatt is, mert „kivételesen sokat tett a magyar nyelv fönnyaradásáért”: ránk már Szegedy-Maszák munkásságának életben tartása is feladatként hárul. Tovább kell vinnünk azt a szemléletet, amelynek köszönhetően egy kiadó tevékenysége egységként mutatkozhat meg. Olyan szellemi műhelyt kell lát-nunk a Kalligram Kiadóban, amelynek a kortárs irodalom kiadása, a kortársakat értelme-ző munkák közreadása és egyes klasszikusok életművének újraértelmezést generáló meg-jelentetése egyszerre fontos. Akár üzletet jelentenek az utóbbiak, akár nem. ■ ■ ■

■ **Szilágyi Zsófia** (1973): irodalomtörténész, kritikus, a Szegedi Tudományegyetem egyetemi tanára, a Kalligram folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete a Pesti Kalligramnál: *Az éretlen Kosztolányi* (2017)